

TANRI'NIN "ÖNCE DEN-BİLME" Sİ VE İNSAN HÜR RİYETİ

YAZAN : Anthony KENNY
ÇEVİREN :Yard.Doç.Dr.Hanifi ÖZCAN

Bu yazıda, "geleceği Tanrı'nın önceden bildiği inancı"nın, "insanın, fiillerinde hür olduğu inancı" ile uzlaştırılıp uzlaştırılmıyacağını tartışmak niyetindeyim. Problemi daha ayrıntılı olarak belirtmeden önce, sözkonusu etmek niyetinde olmadığım problem'eri açıklığa kavuşturmam gerekir. Bir Tanrı'nın var olup olmadığını tartışmayacağım; durumun, insanın bazı fiillerinin özgürlüğü olup olmadığını da tartışmayacağım. Ne nedensel olarak tesbit edilen bir fiilin hür olmadığını, ne de Tanrı'nın, insanların gelecekteki hür fiillerini bildiğini göstermeğe çalışacağım. Gerçekten bu sonuncusunun, en azından hiçbir ispat gerektirmediği herhalde düşünülebilir. Şüphesiz bir Tanrı varsa, O, olacak herşeyi bilir; geleceği bilmeyen bir Tanrı, gerçek bir Tanrı olmazdı. Fakat bu böyle değildir. Gerçekten durum odur ki, adına layık olan bir Tanrı, bilinecek ne varsa hepsini bilir; fakat sadece bundan, O'nun, insanların gelecekteki hür fiillerini bildiği neticesi çıkmaz. Çünkü birçok filozof iddia etmiştir ve bazıları hâlâ iddia etmektedir ki, "Birleşik Devletler Çin'e savaş ilan edecektir" ifadesi gibi, şu âna kadar kararlaştırılmamış hür fiiller hakkındaki ifadeler henüz ne doğrudur, ne de yanlıştır. Ancak gerçek olan bilinebileceğine göre, o halde Birleşik Devletler'in ne Çin'e savaş ilan edeceği, ne de etmeyeceği henüz gerçek değilse, o zaman Birleşik Devletlerin öyle yapacağını veya yapmayacağını Tanrı bile bilemez. Yine bir tarihi hakikat olarak mevcuttur ki, Tanrı'nın, insanların gelecekteki hür fiillerini bildiğine inanmadığı halde, O'nun "herşeyi Bilen" olduğuna inanan filozoflar olmuştur. Nitekim, göreceğimiz gibi, St.Thomas Aquinas kadar inancı sağlam olan bir filozof bile, önemli bir anlamda, "gelecek", nedensel zorunlulukla şu âna kadar tesbit edilmediğinde, Tanrı'nın onu bileceğini inkar etti. Bu yüzden,hatta teistlere göre, Tanrı'nın, yaratığının hür fiili vasıtasıyla vuku bulacak şeyi bildiğinin ispat edilmesi gerekir. Yukarıda söylediğim gibi, bunun için delil getirmek niyetinde değilim. Amacım, sadece iki ifade, yani "Tanrı, insanların yapacağı herşeyi önceden bilir" ve "İnsanların bazı fiilleri hürdür" ifadeleri

arasında bir uzlaşma bulunup bulunmadığını göstermektir. Hatta bu sınırlı alanda, bu ifadelerin uyumsuzluğunu göstermek için getirilmiş olan sadece iki delili incelemek niyetindeyim. Uyuşmazlık meselesi, aslında heriki ifade yanlış olsa bile, yine de filozoflar için çekiciliğini korumaktadır.

Son bir söz olarak, tartışılacak problemin "önceden-takdir etme" yi değil, sadece "önceden-bilme"yi ilgilendirdiğinin ısrarla belirtilmesi gerekir. İnsanlar, dünyada meydana gelen herşeyi Tanrı'nın önceden bildiğine inandıkları gibi, yine dünyada meydana gelen herşeyi O'nun önceden takdird ettiğine de inanırlar. İnsanın hiçbir fiili, Tanrı'nın önceden-bilmesi dışında kalamıyacağı gibi, O'nun takdiri dışında da kalamaz. Bu sebepten, Tanrı'nın önceden bilmesinin, insan hürriyetiyle nasıl uzlaştırılabileceği problemi gibi, insan hürriyetinin, Tanrı'nın takdiri ile nasıl uzlaştırılabileceği problemi de mevcuttur. Bilhassa, geleneksel Hristiyan inancına göre, kurtarılması Tanrı tarafından tayin edilmeyen hiçbir kimse kurtarılmadığı için, o inancı benimseyenlerin, o inanç ile, lânetlenmiş olanların, kendi hatalarından dolayı lânetlenmiş oldukları inancını uzlaştırmada özel bir problemleri vardır. Bu daha ileri problemler ilginç, karmaşık ve zordur; fakat bu yazıda, onlar bizim ilginiz dışında kalacaktır.

Problem, aşağıdaki gibi ifade edilebilir. Tanrı'nın önceden-bilmesi, insanın hürriyeti ile uyumsuz görünüyor. Hem Tanrı'nın, gelecekte ne yapacağımı bilmesi, hem de herne yapacaksam onu serbest olarak yapacağım mümkün görünmüyor. Benim bir fiili hür olarak yapabilmem için, o fiili yapmamak da benim gücüm dahilinde bulunması gerekir. Fakat eğer Tanrı, ben yapmadan önce benim fiilimin ne olacağını bilirse, o zaman onu yapmamak benim gücüm dahilinde görünmüyor. Çünkü hem şu veya bu fiili yapacağımı Tanrı'nın bilmesi, hem de benim onu gerçekten yapmamam gibi bir durum olamaz. Zira Tanrı'nın bildiğinin, gerçek olması gerekir; hatta herhangi bir kimsenin bildiğinin de gerçek olması gerekir; çünkü asılsız olanı bilmek imkansızdır. Fakat Tanrı'nın bildiği şey gerçek ise, ve O, şu veya bu fiili yapacağımı biliyorsa, o zaman benim onu yapacağımın da gerçek olması gerekir. Şayet benim onu yapacağım gerçek ise, o zaman, öyle görünüyor ki,yapabileceğim hiçbir şey, onu yapmamın doğru çıkmasını önleyemez. Eğer yapabileceğim hiçbir şey, onu yapmamın doğru çıkmasını önlemeyezse, o zaman kendimi onu yapmaktan alıkoyamam. Eğer kendimi, belli bir fiili yapmaktan alıkoyamazsam, o zaman o fiil hür olamaz. İşte bu yüzden, ya yarın ne yapacağımı Tanrı bilemez, ya da

TANRI'NİN "ÖNCEDEDEN-BİLME" Sİ...

yarın herne yapacaksam, o hür olarak yapılmayacaktır.

Örneğin eğer Tanrı, yarın bu zaman bir yalan söyleyeceğimi şu anda bilirse, öyle görünüyor ki, yarın bu zaman bir yalan söylememekte hür olamam. Çünkü hem yarın bir yalan söyleyeceğimi Tanrı'nın bilmesi, hem de yarın gerçekten bir yalan söylemeyeceğim gibi bir durum olamaz. Tanrı'nın bildiğinin gerçek olması gerektiği için, yarın bir yalan söyleyeceğimi eğer Tanrı bilirse, yarın bir yalan söyleyeceğimin gerçek olması gerekir. Fakat yarın bir yalan söyleyeceğimin gerçek olması gerekirse, o zaman yarın bir yalan söylememekte serbest olamam. Şayet yarın yalan söylememekte serbest değilsem, o halde yarın bir yalan söylediğimde, onu hür olarak söylemiş olmayacağım. Öyle görünüyor ki, yalan söyleme yerine insanın hangi fiilini alırsak alalım, durum değişmeyecektir ve yine buna benzer bir delil getirilebilecektir. İşte bu yüzden, öyle görünüyor ki, eğer Tanrı insanın bütün fiillerini önceden-bilirse, insanın hiçbir fiili hür olamaz.

Bu, çok eski bir zorluktur. Örneğin o, St.Thomas'ın *Summa Theologiae* adlı eserinde de (Ia. 14. 3.3) ifade edilir. Aquina, bu güçlüğü şu şekilde ifade eder: "Tanrı tarafından herne bilirse, onun mevcut olması gerekir; zira bizim tarafımızdan bile herne bilinirse, onun mevcut olması gerekmektedir; Tanrı'nın bilgisi ise, bizimkinden daha kesindir. Fakat 'gelecek' ve 'muhtemel' olan hiçbir şeyin mevcut olmaması gerekir. Bu bakımdan, 'gelecek' ve 'muhtemel' olan hiçbir şey Tanrı tarafından bilinemez". Bu güçlük, kolayca görülebileceği gibi, az önce daha uzun olarak ifade ettiğim güçlükle aynıdır. Yegane önem farkı, ben gelecek hür fiillerden bahsederken, St.Thomas gelecek muhtemel olaylardan söz etmektedir. St.Thomas, "nedensel olarak tesbit edilmeyen" anlamında "muhtemel (*contingent*)" kelimesini kullanır. Nedensel olarak hiçbir şekilde tesbit edilmeyen fiil, hür bir fiil sayıldığında, insanın hür fiili, St.Thomas'ın "ifade"sinin anlamına göre, "muhtemel bir olay" demektir. Nitekim St.Thomas, insanın hür fiillerinin muhtemel olaylar olduğunu özellikle belirtir (*Contra Gentiles*). O, insanın hür fiillerinden başka diğer muhtemel olaylar bulunduğunu da düşündü. Örneğin bir ağacın tomurcuklanması. Bunu düşünmede onun doğru olup olmadığı ilginç bir sorudur; fakat o, burada bizim amacımız değildir.

Ortaya koymuş olduğu bu güçlüğü, St.Thomas uzun bir cevap verir. Onun cevabı, kısmen şöyledir: " 'Tanrı tarafından herne bilinirse, onun olması gerekir' önermesi iki şekilde tahlil edilebilir: O, ya *de dicto* (buyuran) bir önerme olarak, yani 'Tanrı herneyi bilirse, durum

odur' önermesi zorunlu olarak doğrudur, anlamında alınabilir. Böyle anlaşıldığında, önerme doğrudur. Veya o, de re (olan, meydana gelen) bir önerme olarak, yani 'Tanrı tarafından bilinen herşey hakkında: o şeyin olması gerektiği doğrudur, denilebilir' anlamında alınabilir. Böyle anlaşıldığında, önerme yanlıştır."

St.Thomas'ın cevabında, bu paragraftan çok daha fazlası vardır, fakat getirilen bu delil, bana göre, bu güçlüğü yeterli bir cevaptır. Onu anlayabilmek için, de dicto ve de re önermeler arasındaki Ortaçağ'a ait ayırım hakkında bazı şeylerin bilinmesi gerekir. Aşağıdaki önermeyi gözönünde bulunduralım:

(1) Eğer Oxford'da bir üniversite varsa, o halde zorunlu olarak, Oxford'da bir üniversite vardır.

Bu önermeyi ileri süren kimsenin,

(2) "Eğer Oxford'da bir üniversite varsa, o halde Oxford'da bir üniversite vardır" zorunlu bir hakikattir,

iddiasında bulunduğu farzedilebilir.

Veya onun,

(3) Eğer Oxford'da bir üniversite varsa, o halde "Oxford'da bir üniversite vardır" zorunlu bir hakikattir,

iddiasında bulunduğu farzedilebilir.

Eğer önerme (1) önerme (2) anlamında yorumlansaydı, Ortaçağ'da o de dicto bir önerme diye; önerme (3) anlamında yorumlansaydı, de re bir önerme diye adlandırılırdı. Bu iki yorum arasındaki farkın son derece önemli olduğu aşikârdır. Çünkü sadece (neticesi, şartlı öncülünün bir tekrarı olan) belli bir "şarta bağlılık"ın zorunlu olarak doğru olduğunu ifade eden önerme (2) bizzat doğrudur. Fakat önerme (3) yanlıştır; zira onun şartlı öncülü doğrudur (Oxford'da bir üniversite vardır), fakat onun neticesi yanlıştır. (Oxford'da bir üniversite bulunması zorunlu bir hakikat değildir; çünkü Oxford'da her zaman bir üniversite bulunmamıştır).

Bunun, ele aldığımız bu probleme nasıl uygulandığını görmek zor değildir. "Tanrı tarafından herne bilinirse, o, zorunlu olarak gerçektir" önermesi eğer de dicto olarak alınırsa, o,

(4)"Tanrı tarafından herne bilinirse, o gerçektir" zorunlu bir hakikattir, anlamını ifade eder.

Bununla beraber, de re olarak yorumlandığında, o,

TANRI'NİN "ÖNCEDEDEN-BİLME" Sİ...

(5) Tanrı tarafından herne bilinirse, o, zorunlu bir hakikattir, anlamına gelir.

Önerme (4) doğrudur; fakat onun, Tanrı tarafından önceden-bilinen fiillerin hür olmadıklarını gösterme eğilimi hiç yoktur. Zira "eğer yarın bu zaman yalan söyleyeceksem, öyleyse yarın bu zamanı bir yalan söyleyeceğim" de aynı derecede zorunlu bir hakikattir. Fakat bu zorunlu hakikatin, yarın bir yalan söylemenin hür olmayacağını gösterme eğilimi hiç yoktur. Diğer taraftan, önerme (5) doğruysa, hür fiil ihtimalini dışta bırakacaktır. Eğer yarın bir yalan söyleyeceğim zorunlu bir hakikatse, o halde bu konuda hiçbir tercihe sahip değilim. Fakat bunun bizi rahatsız etmesi gerekmez; çünkü önerme (5) tamamen yanlıştır. Eğer Tanrı herşeyi bilirse, o halde şu anda bu yazıyı yazıyor olduğumu da bilir; fakat "bu yazıyı yazıyorum" zorunlu bir hakikat değildir; çünkü o, on gün önce gerçekten yanlıştı. "Tanrı tarafından herne bilinirse, o, zorunlu olarak gerçektir" in, bu iki yorumu arasındaki farkı, şu şekilde yazarak sanırım gösterebiliriz:

(4a) Tanrı tarafından herne bilinirse, o, "zorunlu olarak", gerçektir.

(5a) Tanrı tarafından herne bilinirse, o, "zorunlu - gerçektir"

Bu bakımdan, bana öyle geliyor ki, bu belirli güçlüğü, St. Thomas'ın cevabı, tamamen tatminkardır. Fakat o, kendisini daha ileri ve daha ikna edici bir güçlüğü sevkeder; onun bu ikinci güçlüğü cevabı ise, asla tatminkar görünmüyor.

Bu güçlük, şu şekilde ifade edilir: Şartlı öncülü, zorunlu olarak doğru olan herhangi bir şartlı doğru önermede, sonuç da, zorunlu olarak doğrudur. Bu, şu demektir: Zorunlu bir önerme ile herne ifade edilirse, onun bizzat kendisi, zorunlu bir önermedir. Şu açıkça, şartlı doğru bir önermedir: "Eğer falan şeyin meydana geleceğini Tanrı bilmekte ise, o halde o şey meydana gelecektir". Bu şartlı önermenin şartlı öncülü, hernekadar o, bir yönden doğruysa da, zorunlu olarak doğru görünmüyor. Çünkü o, geçmiş zamandadır; geçmiş olan ise, değiştirilemez. Bu durumda olmuş olan, artık şu anda öyle olmamış olamaz. Bu yüzden, netice de zorunlu olarak doğrudur. İşte bundan dolayı, Tanrı tarafından herne bilinirse, artık o, zorunlu bir hakikattir.

Bu, güçlü bir delildir. Onun öncüllerinden herhangi birini reddetmek, en azından ilk bakışta, imkansız görünüyor. Bizzat St. Thomas, onu büyük bir dikkatle ele aldı. Kendi çözümünü ortaya koymadan önce, o, öncüllerden herhangi birini reddetmek için bulunulacak üç gi-

rişimi gözönünde bulundurdu ve reddetti. Sonunda o, bu neticenin, görüldüğü gibi, muhtemel olayların oluşu ile bağdaşmaz olmadığını göstermeye çalıştığı halde, bu delili kabul etmeye hiçbir çare bulamadı.

Onun çözümü şu şekilde ifade edilir: O, der ki: Tanrı, zamanın dışındadır. Tanrı'nın hayatı, zaman ile değil, bilakis "ezelilik ve ebedilik" ile ölçülür. Hiçbir parça (cüz) ya sahip olmayan "ezelilik ve ebedilik", bütün zamanı aşar. Netice olarak, farklı zamanlarda meydana gelen şeyler, hepsi birlikte, Tanrı'ya göre "şimdiki"dir. Bir olay, sadece, bilenin bilgisiyle olayın meydana gelmesi arasında gelecekte geçmişe doğru bir ilişki bulunduğunda, **gelecek olarak** bilinir. Fakat Tanrı'nın bilgisi ile herhangi bir muhtemel olay arasında buna benzer hiçbir ilişki yoktur. Tanrı'nın bilgisi ile zaman içindeki herhangi bir olay arasındaki ilişki, daima bir "eşzamanlılık"tır. Netice olarak, muhtemel bir olay, Tanrı'nın bilgisindeyken, "gelecek" olmayıp, bilakis "şimdiki"dir; "şimdiki" olarak, o, zorunludur; çünkü durum, ne ise, odur ve herhangi bir kimsenin değiştirme gücünün ötesindedir. Bu bakımdan, Tanrı tarafından bilinenin, zorunlu bir hakikat olduğunu kabul edebiliriz. Çünkü Tanrı tarafından bilinirken, o, artık "gelecek" değil, bilakis "şimdiki"dir. Fakat bu zorunluluk, "ihtimal"i ortadan kaldırmaz. Çünkü bir olayın, meydana geldiğinde, zorunlu olduğu keyfiyeti, onun, sebepleri tarafından önceden belirlendiğini ifade etmez:

St.Thomas, meşhur bir örnek ile, çözümüne makûllük kazandırır: "Biz, gelecek muhtemel olayları, 'gelecek' olarak bildiğimiz için, bize göre, onlar hakkında hiçbir kesinlik mevcut olamaz; bilakis onlar hakkında kesinlik, ancak, bilmesi, zamanın üstünde, ezelde olan Tanrı'ya göre mevcut olabilir. Bir yol boyunca yürüyen insan, arkasından gelenleri göremez; fakat bir tepeden aşağı bakarak, yolun bütün uzunluğunu seyreden bir kimse, yol boyunca gidip gelmekte olanların hepsini, aynı zamanda, görebilir. İşte Tanrıya göre de, durum böyledir. Ashında bizzat muhtemel olan gelecek olaylar, bizce bilinemez. Tanrı tarafından bilinen, Tanrı'nın bilgisine açık bulunduğu tarzda (yani şu andaki durumu içerisinde) zorunludur; o, bizzat kendi sebeplerine göre, zorunlu değildir". 2

St.Thomas'ın bu açıklaması, Tanrı'nın önceden-bilmesinin doğurduğu bu problemin klasik çözümü haline gelmiştir. O, Hristiyan teolojisinin popüler yorumlarında -örneğin F.J.Sheed'in *Theology and Sanity*'sinde- hâlâ zaman zaman takdim edilir. "Eğer Tanrı, gelecek Salı sizin ne yapacağınızı, geçen Salı bilseydi, sizin hür iradeniz ne olurdu?...Tanrı, geçen Salı bilmiyordu. Salı, bir zaman dilimi ve içe-

TANRI'NİN "ÖNCE DEN-BİLME" Sİ...

risinde bir filli gerçekleştirdiğim sürenin bir parçasıdır. Fakat Tanrı, hiçbir Salı'sı bulunmayan ezelde faaliyet gösterir. Tanrı, zaman ve mekanla ölçülemiyen uçsuz-bucaksız ezeliğinde faaliyet gösterir; biz ise, O'nun fiillerinin etkilerine, bir yer ve zamanda, maruz kalıyoruz" (s.117).

St.Thomas'ın otoritesine rağmen, bu çözümün, esas itibariyle yanlış anlaşıldığı görülüyor. İlk planda o, insanı, Tanrı'nın gelecek hür fiilleri bilmesinin, her zaman, kelimenin tam anlamıyla, doğru olduğunu reddetmeye zorlar. St.Thomas, hiçbir kimsenin, hatta Tanrı'nın bile, muhtemel olayları, "gelecek niteliğinde", bilemeyeceğini tekrar tekrar vurgular. O, bu gibi olaylar hakkında: "Eğer Tanrı birşeyi bilirse, o halde o, olacaktır" demekten ziyade, "eğer Tanrı birşeyi bilirse, o halde o, mevcuttur" dememiz gerektiğini söyler (De Veritate 2, 12 ad 7). O halde doğrusunu söylemek gerekirse, muhtemel olaylar hakkında Tanrı'nın hiçbir ön-bilgisi (önceden-bilmesi) yoktur. O, onları bildiğine göre, onlar, hâlâ "gelecek" değil, bilâkis zâten "şimdiki"dirler. St. Thomas'ı savunan birisi, meselenin bu olmadığını; gelecek olayları Tanrı'nın bildiğini söylediğimizde, sadece (a) Tanrı'nın bütün olayları bildiğini, (b) bazı olayların bize göre "gelecek" olduğunu kastettiğimizi söyleyebilir. Bize göre "gelecek" olan herhangi bir olay hakkında şunu söylemek doğru olacaktır: Tanrı onu bilir; buna rağmen O, onu, "gelecek niteliğinde", bilmeyecektir. Böylece, gelecek bir tarihte, bir insanın Mars'a ayak basacağını farzedelim. Bizi ilgilendirdiği kadarıyla, Mars'a ayak basma olayı, "gelecek"tir; fakat Tanrı'ya göre, o, zaten "şimdiki"dir. Böylece, bir adamın Mars'a ayak basacağını Tanrı'nın bildiğini söyleyemeyeceğimiz halde, (çünkü bu, onu, Tanrı'nın, "gelecek niteliğinde" bilmesi anlamına gelir), Mars'a ayak basma olayını Tanrı'nın, zamanla kayıtlı olmaksızın, bildiğini söyleyebiliriz. Halbuki bu olay, bize göre "gelecek" tir, demek istiyorum ki, örneğin bunu okumanızdan daha sonraki bir zaman silsilesi içerisinde gelir.

Fakat bu cevap, itirazı karşılamıyacaktır. Eğer "geleceği bilmek", "zaman silsilesi bakımından bir gerçekten daha sonra gelen diğer bir gerçeği bilmek"ten daha fazlasını bilmeyi ifade ederse, o halde geleceği, Tanrı kadar biz de bilebiliriz. Çünkü Cleopatra daha kız iken "gelecek" olan **Güller Savaşları** hakkında bizim de bilgimiz var. Eğer St.Thomas'ın teklifini ciddiye almak zorunda kalsaydık, Tanrı'nın, bir insanın Mars'a (şu anda) ayak basıyor olduğunu bildiğini söylemek zorunda kalırdık; fakat biz bunu söyleyemeyiz; çünkü bir insanın Mars'a ayak basıyor olduğu ifadesi, asılsız olduğu için, hatta Tanrı tarafından bile,

onun gerçek olduğu bilinemez.

Ohalde St.Thomas'ın çözümü, Tanrı'nın önceden-bilmesinin inkâr edilişi derecesinde bir savunma değildir. Fakat o, bizi, sadece Tanrı'nın önceden-bilmesini değil, aynı zamanda O'nun herşeyi bildiğini de inkara zorlar. Çünkü "Tanrı'nın önceden-bilmesinin zamanın dışında olması" demek, şayet bir şey ifade edecekse, gelip-geçici hiçbir niteliğin Tanrı'nın bilgisine isnad edilemeyeceğini ifade etmelidir. Tanrı'nın özne olduğu yerde, bilme fiilleri, kendilerine eklenen zaman zarfları alamazlar. Bu sebepten, Tanrı'nın Caesar'ı, Brutus'un öldürdüğüünü şimdi bildiğini söyleyemeyeceğimiz gibi, yine Tanrı'nın, bu gece benim hangi saatte yatacağımı yarın bileceğini de söyleyemeyiz. Fakat A.N.Prior'ın işaret ettiği gibi, eğer bir kimsenin, Tanrı şimdi neyi biliyor diye sorulduğunda, "hiçbir şeyi" demesi gerekiyorsa, dün neyi biliyordu diye sorulduğunda, yine "hiçbir şeyi" demesi gerekiyorsa, yarın neyi bilecektir diye sorulduğunda hâlâ yine "hiçbir şeyi" demesi gerekiyorsa, ohalde o, Tanrı'nın herşeyi bildiğini "olağanüstü bir tasvib tarzı" gibi görünüyor.

St.Thomas'ın pozisyonuna karşı kullanılan (böyle) bir delil, kehanet fikrinden çıkarılabilir. St.Thomas, gelecek muhtemel olayları Tanrı'nın önceden haber verebileceğine ve haber vermiş olduğuna inandı. Örneğin o, Tanrı'nın Romalılara Mektup'un başyazarı olarak, Müseviler'in Hıristiyanlığa döneceğini önceden haber vermiş olduğuna inandı. Tanrı'nın bilgisinin zamanla kayıtlı olmadığı görüşü gözönüne alındığında, böyle bir hüküm anlaşılabilir hâle gelir. Çünkü, Tanrı'nın bilgisi zamana bağlı değilse, o halde Tanrı'nın bilgisi hakkındaki ifadeler, "Romalılara Mektupun yazıldığı zamanda" gibi zarf cümleciklerini ekleyemeyiz. Örneğin "Romalılara Mektup'un yazıldığı zamanda, Yahûdiler'in, neticede, döndürüleceklerini Tanrı zaten biliyordu" diyemeyiz. Fakat, eğer Tanrı, ozaman onu bilmiyor idiyse, onu ozaman önceden nasıl haber verebildi? Daha açık olarak ifade edecek olursak, Eğer Tanrı, Yahûdiler'in döndürüleceğini ozaman bilmiyor idiyse, onların döndürüleceğini ozaman söylemeye hiçbir hakkı yoktu.

Gerçekten, tamarnı, zamanın her parçasıyla eşzamanlı olan (zamanın her ânını kuşatan), tam bir "zamansız" ezellik anlayışı, temelden tutarsız görünüyor. Çünkü genellikle anlaşıldığı gibi, eşzamanlılık, geçişli bir ilişkidir. Eğer A,B ile; B,C ile aynı zamanda meydana gelirse, ohalde A,C ile aynı zamanda meydana gelir. Eğer BBC programı ile ITV programının herikisi de saat on'da başlarsa, ohalde onların

TANRI'NİN "ÖNCE DEN-BİLME" Sİ...

her ikisi de aynı zamanda başlarlar. Fakat St.Thomas'ın görüşüne göre, benim bu yazıyı daktilo etmem, ezeliyetin bütünü ile eşzamanlıdır. Yine onun görüşüne göre, büyük Roma yangını ezeliyetin bütünü ile eşanlıdır. Bu sebepten, ben bu kat'î sözleri daktilo ederken, Nero merhametsizce, boş şeylerle zaman öldürür.

Eğer St.Thomas'ın bu güçlüğe getirdiği çözüm kabul edilemez ise, ona farklı bir çözüm getirmek mümkün müdür? İtiraz, böylece devam etti. Zorunlu bir önerme ile anlatılan, bizzat zorunlu olarak doğrudur. Fakat "Tanrı bilmektedir ki, durum, falan olacaktır"dan "gerçek durum falan olacaktır" neticesi çıkar. Fakat "Tanrı bilmektedir ki, durum, falan olacaktır" zorunlu olarak doğrudur; bu sebepten, "gerçek durum falan olacaktır" zorunlu olarak doğrudur. İşte bu yüzden, Tanrı geleceği bilirse, "gelecek" muhtemel değildir. ³

Bu delilin öncüllerinin reddedilmesinin zor olduğu görülüyor. Bununla birlikte, eğer onun neticesi doğruysa, hiçbir hürriyet, aksi halde hiçbir ön-bilgi (önceden bilme) mevcut değildir. Çünkü eğer benim, dedemi öldürecekim, olması gereken gerçek durum ise, o halde dedemi öldürmemede hür değilim; tam tersine, eğer dedemi öldürmemede hür isem, o halde aslında öldürecek olsam bile, Tanrı, onu öldürecekimi bilemez.

Şimdi her öncülü sıra ile inceleyelim. Zorunlu bir önermenin sonucunun, bizzat zorunlu olduğu itiraz kabul etmez görünüyor. ⁴ Bundan başka, "Tanrı bilmektedir ki, P'dir"den "gerçek durum P'dir" neticesinin çıkacağı reddedilemez: Bu, "bilmek" teriminin anlamından kaynaklanan bir doğrudur. Bundan dolayı, "P"nin yerine konulacak herhangi bir şey için, eğer "Tanrı bilmektedir ki, P'dir" zorunlu olarak doğruysa, o halde "gerçek durum P'dir" de zorunlu olarak doğrudur.

Fakat "Tanrı bilmektedir ki, P'dir" in gerçek durum olması gerektiği, "P"nin yerine konulacak herşey için doğru mudur? St.Thomas, onu, tartışmasız kabul etti. "Tanrı bilmektedir ki, P'dir" geçmişle ilgili bir önermedir; Aristo için olduğu kadar, St.Thomas için de geçmişle ilgili ibütün önermeler zorunludur. Şuanda önce farkında olalım ki, bu doktrin doğru olsaydı bile, "zorunlu" nun anlamında önemli bir değişiklik meydana gelmiş olurdu. Şimdiye kadar, "zorunlu olarak", her durumda yerini "bir mantıkî hakikattir ki,...." nin alabileceği tarzda kullanılmıştır. Fakat bir Aristocu "Cesare Borgia kötü bir adamdı"nın, şimdi zorunlu olarak doğru olduğunu iddia ederse, o, "zorunlu olarak" ı farklı bir anlamda kullanıyor olması gerekir. Çünkü o, Cesare Borgia'nın kötü bir adam olmasının bir mantıkî hakikat olduğunu iddia ede-

mez. Yine dikkatimizden kaçmamalıdır ki, şayet zorunluysalar, geçmiş önermelerin zorunluluğu, hürriyet ile bizzat uyuşmaz birşey değildir. Eğer Cesare Borgia'nun kötü bir adam olduğu şimdi zorunlu ise, sadece bundan, doğduğunda, onun kötü bir adam olacağını zorunlu olduğu neticesi çıkmaz. Çünkü Aristo'ya göre, zorunluluk, muhtemel bir gerçekle ilgili "gelecek" önermelere değil, sadece "geçmiş" ve "şimdiki" doğru önermelere uygun düşer. Fakat Cesare Borgia doğduğunda, "Cesare Borgia kötü bir adam olacaktır" önermesi, muhtemel bir gerçekle ilgili gelecek-zamanlı bir önerme idi; nitekim o, hâlâ da öyledir.

Ohalde açıkça ortadadır ki, eğer Aristo'nun düşündüğü gibi, şimdiki ve geçmiş zamanlı önermeler, gelecek-zamanlı önermelerin zorunlu olamayacağı bir tarzda zorunlu iseler, onlar mantıkî hakikatlerin zorunlu oldukları tarzda zorunlu değildirler ve onlar, şayet bir fiil bildiriyorlarsa, bildirdikleri fiilin hür olmasını dışta tutan bir tarzda zorunlu değildirler.

Fakat geçmiş ve şimdiki-zamanlı önermelerin, gelecek-zamanlı önermelerce paylaşılmayan, bir zorunluluğa sahip olduğu hiçbir anlam var mıdır? "Zorunlu" diye adlandırılacak bir önerme için gerekli görünen en az şey, onun, şuanda doğru olması; şuâna kadar daima doğru olmuş olması ve daima doğru olacak olmasıdır. "Zorunlu"nun bu anlamında, "Tanrı vardır" önermesi, şayet doğruysa, zorunlu olarak doğrudur; fakat "Tanrı vardır" önermesi, Gaunilo'dan Russell'a kadar, ontolojik delilin tenkitçilerinin sık sık işaret ettikleri gibi, şüphesiz mantıkî bir hakikat değildir. Bu durumda "Queen Anne ölüdür" önermesi, -ki, ben şimdiki- zamanlı doğru bir önerme diye buna derim -bu anlamda asla zorunlu bir hakikat değildir; çünkü 1714'den önce o, doğru değildi. Geçmiş-zamanlı "Queen Anne ölmüştür" önermesi, gerçekten artık hiçbir zaman doğru olmayacaktır; fakat o, Kral Alfred zamanında da doğru değildi. Bu bakımdan, "zorunlu", "herzaman doğru"nun zayıf bir yorumu olarak değerlerdirilse bile, geçmiş ve şimdiki-zamanlı önermelerin, mümkün bir meselede zorunlu oldukları yolundaki Aristo doktrinine inanmak için hiçbir sebep mevcut görünmüyor.

Ancak meydana gelmiş olanın, şimdi meydana gelmemiş olamayacağı ve meydana geliyor olanın, şimdi meydana gelmiyor olamayacağı doğru değil midir? Geçmişini değiştiremeyeceğimiz, geleceğini değiştirebileceğimiz bir durumun bulunduğunu düşünmeye çok kuvvetli bir eğilimimiz vardır. Fakat bu eğilim, bir aldanma gibi görünüyor. Geçmişini değiştiremeyeceğimiz, geleceğini değiştirebileceğimiz hiçbir anlam mevcut değil gibi görünüyor. A.N.Prior'ın işaret etmiş olduğu gibi,

TANRI'NIN "ÖNCE DEN-BİLME" Sİ...

herne plan deği-şikliklerini yaparsak yapalım, "gelecek" , bütün bu değişiklikler yapıldıktan sonra herne vuku bulursa, işte odur; değiştirdiğimiz, "gelecek" değil, bilakis kendi planlarımızdır; "geçmiş" bir yana, "gerçek gelecek" de değiştirilemez. Geleceği değiştirebileceğimizi söylemeye meylettiği-mizde, zihnimizde taşıdığımız durum şudur: Farzedin ki, "fil" (kelime-sinin) i daktilo ile geriye doğru (tersine) hiçbir yazma niyetim yoktur; sonra yazmaya karar veririm ve neticede yazarım. Benim kararım olmasaydı, bu kelime, daktilo ile geriye doğru asla yazılmamış olacağına göre, o halde benim kararım "geleceği" değiştiremez mi? Hayır; çünkü, örneğin on yıl önce, böyle yapmaya hiçbir niyetim olmadığında bile, on yıl sonra "fil"i geriye doğru daktilo ile yazacağım doğrudur; bu bakımdan, benim kararım, benim niyetlerimden başka hiçbir şeyi değiştirmedi. Gerçekten geleceği değiştirebileceğimiz bir anlam mevcuttur: Biz, gelecek-zamanlı bir önermenin gerçeklik-değerini değiştirebiliriz. Farzedin ki, benim intihar edeceğim doğrudur; o halde "A.K.intihar edecektir" önermesi, şimdi "doğru" gerçeklik-değerine sahiptir. Ben intihar etmek suretiyle, bu gerçeklik değerini değiştirebilirim; çünkü ben birkez intihar etmiş olunca, "A.K.intihar edecektir" önermesi artık doğru olamaz ve onun yerine, oldukça farklı bir önerme olan "A.K.intihar etmiştir" önermesi doğru olur. Fakat "geleceği değiştirmek", sadece "gelecek-zamanlı bir önermenin gerçeklik değerini değiştirmek" demekse, o halde uygun bir anlamda, "gelecek" kadar "geçmiş"i de değiştirebilirim. Hiçbir şey bundan daha kolay değildir. (Yine "fil" örneğine dönelim; bakınız onu tersine yazdım; işte burada:) Lif. Daha önce yanlış olan, geçmiş-zamanlı "A.K.'fil' (kelimesini) geriye doğru daktilo etmiştir" önermesi, şimdi doğrudur ve böylece "geçmiş"i değiştirmiş oldum.

Ohalde, öyle görünüyor ki, "geçmiş"i değiştiremeyeceğimiz, "geleceği" değiştirebileceğimiz hiçbir anlam mevcut değildir. Geçmiş'in olmasına sebep olamayacağımız halde, geleceğin olmasına sebep olabileceğimiz hâlâ doğru gibi görünüyor; bizim şimdiki faaliyetimiz, "gelecek" üzerinde nedensel bir etkiye sahip olabilir, fakat "geçmiş" üzerinde nedensel bir etkiye sahip olamaz. Netice olarak, "gelecek" hakkında kafa yormamız makûldür; "geçmiş" hakkında kafa yormamız ise anlamsızdır; bu bakımdan, eğer Tanrı'nın, yarın yapacağım şey hakkındaki bilgisi, zaten geçmiş birşey ise, yarın yapacağım şey hakkında kafa yormak daha şimdiden anlamsız görünüyor ve önceden-bilme ile hürriyet arasında bir uyumsuzluk bulunduğu birkez daha ortaya çıkı-

yor.

Bununla birlikte, bazı durumlarda, şimdiki fiiller, geçmişti etkileyebilir görünüyor. Bir erkek evlat sahibi olmak suretiyle, uzun süre önce ölmüş olan, dedemi büyük bir dede haline getiririm; kral veya kraliçe tarafından verilen baş şairlik payesine erişmiş bir şair (Poet Laureate) olmak suretiyle, merhum büyük-annemin, birgün başşairlik payesine erişmiş bir şair olacağım yolundaki inancımı, doğru bir inanç haline getiririm. Şüphesiz bu gibi durumlarda, şu anda yapıyor olduğumuz şey, geçmiş şeyler ve olaylar ile şimdiki veya gelecek şeyler ve olaylar arasında yeni ilişkiler kuruyor. Fakat bir inancın gerçekliği ve kesin bir inancın bilgi teşkil edip etmediği, o inançlar ve onlarla ilgili olaylar arasında ilişkiler gerektirir. Ohalde Tanrı'nın, bugün bir yalan söyleyeceğime dair dün bildiği yalan söyleme durumunu, işte bugün bir yalan söylemek suretiyle meydana getirmem mümkündür. Şüphesiz, bugün söylediğim yalanla, yalan söyleyeceğime dair Tanrı'nın dünkü inancını meydana getirmiş olmam; fakat O'nun ozamanki inancını doğru kulan, benim bugünkü yalanımdır.

Belki buna şöyle karşılık verilebilir: Öyle olsa bile, bu, benim hürriyetimi kısıtlamaksızın, dün bilmiş olmayı Tanrı için mümkün kılmaz; çünkü bilgi, doğru inanç değildir; bilâkis doğrulanmış doğru inançtır; geçmiş bir inancın doğrulayanı, o inancın geçmiş sebepleri olmak zorundaydı ve geçmişteki hiçbir şey, benim bugünkü fiilimi gerektirmedikçe, o fiil hakkındaki bir inancın yeterli sebepleri olamazdı. Buna teolojik olmyan bağlamalarda bile, sebepleri bulunmaksızın, doğru inancın bilgi teşkil ettiği durumlar mevcut gibi görünüyor, cevabının verileceği açıktır. Böyle bir durum, bizim kendi fiillerimiz hakkındaki bilgimizdir. Genel olarak, biz kendi ellerimizle yapıyor olduğumuz şeyi biliriz ve bunu, herhangi bir delil veya sebeplere dayanarak bilmeyiz. Şüphesiz, yanılabiliriz: Aslında "praça"yı daktilo ediyor olduğum halde, "parça"yı daktilo ediyor olduğumu zannedebilirim. Fakat yanılmadığımda, yapıyor olduğum şey hakkındaki inancım, bilgi teşkil eder. Bu bakımdan, Yaratıcı'nın, yaratıklarının fiilleriyle ilgili bilgisinin, bir beşeri fâilin kendi fiilleriyle ilgili bilgisine benzeyebileceğinin akla gelmesi gayri-mâkûl görünmüyor.

Ohalde teklif etmiş olduğumuz herhangi bir anlamda, "Tanrı bilmektedir ki, P'dir"ın, sadece geçmiş-zamanlı olmasından dolayı, zorunlu bir hakikat olduğunu iddia etmek için hiçbir sebep mevcut görünmüyor. Buna rağmen, farklı bir sebepten dolayı, onun, zorunlu bir hakikat olduğu, yani zorunlu olarak herşeyi bilen zorunlu bir varlığın

TANRI'NİN "ÖNCE DEN-BİLME" Sİ...

bilgisi olan "ilâhî bilgi" hakkında bir hakikat olduğu ileri sürülemez miydi? Eğer Tanrı herşeyi bilen ise, ohalde "P"nin yerine herne koyarsak koyalım, "Tanrı bilmektedir ki P'dir" in doğru olacağı ileri sürülebilirdi. Fakat "P"nin yerine ne koyarsak koyalım, eğer "Tanrı bilmektedir ki, P'dir" doğruysa, ohalde o, bir mantıkî hakikat gibi birşey ve böylece zorunluluğun hürriyetle uyuşmadığı anlamda bir zorunlu hakikat olmalıdır.

Bu delildeki yanlışlığı ortaya çıkarmak, bir anlık bir iştir. Tanrı'nın herşeyi bilmesi, "Tanrı bilir ki, P'dir" de "P" nin yerine herne koyarsak doğru olacağını asla göstermez. Örneğin "2+2=3"ü koyarsak, "Tanrı bilir ki, 2+2=3'dür" yalanından başka bir zorunlu hakikat elde etmeyiz. Eğer P doğruysa, ohalde P'nin, herşeyi bilen bir varlık tarafından bilinmesi, gerçekten bir mantıkî hakikattir; fakat bu, St.Thomas'ya itiraz edenin ihtiyaç duyduğu öncülü sağlamada yeterli değildir. ⁵ "Tanrı bilir ki, ben oturuyorum" gibi bir cümle, bir zorunluluğu değil, bilakis bir muhtemel hakikati ifade eder: Öyle ki, o, şimdi doğru olabilir, fakat dün gece doğru değildi ve ben ayağa kalkar kalkmaz artık doğru olmayacaktır. Aslında Tanrı'nın bilgisi, sadece, O'nun bildiği şeyin zorunlu olduğu yerde, zorunlu olacaktır: "2+2=4" bir zorunlu hakikattir; bu bakımdan, "Tanrı bilir ki, 2 + 2 = 4'dür" bir zorunlu hakikattir. ⁶ Fakat -bir hür filî anlatan veya önceden bildiren bir önerme gibi- muhtemel bir önerme, tanımı gereği, asla bir zorunlu hakikat değildir. Bu sebepten, şu âna kadar gözönünde bulundurduğumuz delil, insanın hürriyeti ile Tanrı'nın önceden-bilmesinin uyuşamaz olduğunu gösterecek hiçbir eğilime sahip değildir.

Bu uyuşmazlığı ispat edecek başka deliller vardır: Sadece Aquinas, onüç tanesini verir, ki biz onlardan sadece iki tanesini gözönünde bulundurduk. Buna rağmen, hiçbirisi, bizim gözönünde bulundurduğumuz ikisi kadar, ne başlangıçta mâkûldür, ne de çözümde karmaşıktır.

NOTLAR

- 1- 1960'da Liverpool'da sunulan bir tebliğin gözden geçirilmiş bir adaptasyonu olan, "Divine Foreknowledge and Human Freedom" adlı bu yazı, William I. Rowe ve William J. Wainwright tarafından neşredilen *Philosophy Of Religion: Selected Readings*, New York 1973, ss.50-60'dan alınmıştır.
- 2- *Summa Theologiae*, 14, 13 ad 3 (Parantez içindeki kelimeler, makalenin kendisindedir.) Bundan önceki paragraf *De Veritate* 2, 12'den yapılan çeşitli tercümelemlerden meydana gelmektedir.
- 3- "Zorunlu olarak P" yerine "Lp", "Tanrı bilmektedir ki, P'dir" yerine "Gp" ve "eğer P ise,

ohalde q yerine " Cpq " kullanıldığında, bu delil sembollerle şu şekilde ifade edilebilir-
di: $LCLCGppLCLGpLp$; $LCGpp$; LGp ; bundan dolayı Lp .

4- $LCLCpqlLCLpLq$, her standard modal sistemde bir kuraldır.

5- LGp 'ye değil, bilakis $LCpGp$ 'ye sahibiz.

6- $LCpLGp$ 'ye değil, bilakis $LCLpLGp$ 'ye sahibiz.